

Національний
медичний університет
імені О. О. Богомольця
кафедра філософії, біоетики
та історії медицини

історія України ТА української культури

НАВЧАЛЬНИЙ
ПОСІБНИК

**Кафедра філософії, біоетики та історії медицини
Національного медичного університету імені О.О. Богомольця**

Історія України та української культури

Навчальний посібник

Укладачі: к. філос. н. Величко О.Б., к. і. н. Розовик О.Д.

Київ — 2023

УДК 930.85(477)(075.8)
В 27

*Рекомендовано Вченою Радою факультету підготовки іноземних громадян
Національного медичного університету імені О.О.Богомольця
(протокол № 5 від 11 січня 2018 р.)*

Рецензенти:

Могильний Леонід Петрович — доктор історичних наук, професор
Терес Наталія Володимирівна — кандидат історичних наук, доцент

Історія України та української культури: Навчальний посібник
В 27 (у конспективному викладі) / Величко О.Б., Розовик О.Д. – К.:
МЕДПРИНТ, 2023. – 192 с.

ISBN 978-617-95220-8-6

Посібник з курсу «Історія України та української культури», який пропонується для огляду у конспективному викладі, охоплює всі головні історичні етапи становлення українського народу та його культури. Проте, перш ніж перейти до викладу основного матеріалу, що складає п'ять тем, кожна з яких включає блок перебігу та осмислення соціо-політико-економічних подій, вагомих постатей в історії України, а за тим і її культури, варто, бодай мимохідь, зупинити нашу увагу на сутності базових понять та на завданнях, які стоять перед запропонованим курсом в сучасному українському постмодерному суспільстві.

УДК 930.85(477)(075.8)

ISBN 978-617-95220-8-6

© Величко О.Б., Розовик О.Д., 2023

Зміст

Вступне слово (Величко О.Б.)	4
Тема 1.1. Історія Київської Русі (Розовик О. Д.)	9
Тема 1.2. Культура Київської Русі (Величко О.Б.)	19
Тема 2.1. Польсько-литовський період та доба Гетьманщини (Розовик О. Д.)	36
Тема 2.2. Українська культура XIV – XVIII ст. Український ренесанс. Доба українського Бароко (Величко О.Б.)	52
Тема 3.1. Україна у другій половині XVIII – на початку XX ст. (Розовик О. Д.)	82
Тема 3.2. Українська культура кін. XVIII – XIX ст. (Величко О.Б.)	94
Тема 4.1. Україна у першій половині XX ст. (Розовик О. Д.)	113
Тема 4.2. Українська культура на межі XIX-XX століть. Доба модерну (Величко О.Б.)	127
Тема 5.1. Україна у другій половині XX – на початку XXI ст. (Розовик О. Д.)	140
Тема 5.2. Українська культура радянської доби та постмодерну (Величко О.Б.)	163
Рекомендована література	190

Вступне слово

Посібник з курсу «Історія України та української культури», який пропонується для огляду у конспективному викладі, охоплює всі головні історичні етапи становлення українського народу та його культури. Проте, перш ніж перейти до викладу основного матеріалу, що складає п'ять тем, кожна з яких включає блок перебігу та осмислення соціо-політико-економічних подій, вагомих постатей в історії України, а за тим і її культури, варто, бодай мимохідь, зупинити нашу увагу на сутності базових понять та на завданнях, які стоять перед запропонованим курсом в сучасному українському постмодерному суспільстві.

Щодо **визначення поняття «історія»**, то його, вже традиційно, розглядають у чотирьох вимірах:

1) у значенні оповіді про щось, або когось, яка сталася у минулому;

2) у значенні процесу розвитку суспільства або ж процесів природних;

3) також, це поняття присвоюється комплексу суспільних наук з вивчення минулого людства вцілому, окремого етносу або ж якоїсь нації;

4) нарешті, поняття «історія» закріплюється за історичною наукою як такою.

У нашому випадку, осмислення історії України та української культури приймається як **нелінійний процес розвитку українського народу на етапах формування його самобутньої культурної ідентичності**, що і визначає значимість цієї дисципліни в системі гуманітаристики сучасного освітянського процесу. Можемо посперечатися з думкою відомої польської дослідниці історіографії Еви Доманської, яка пропонує сучасне розуміння історії у контексті дво-єдиного завдання і ось, що вона про це пише: «Історія повинна створювати таке знання про минуле, яке для особистості та спільноти буде мати як цінність виживання в критичних ситуаціях, так і сприяти певній етичній поведінці»¹. Проте, незаперечним є той факт, що саме знання історії свого народу, яке здобувається шляхом осмислення карколомних поразок і перемог, осмислення його самобутнього культурного коду і його

¹ Ева Доманська Історія та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле. Київ: Ніка-Центр, 2012. – С.7.

творців, формує міцний фундамент для будівництва мабутнього не лише нації вцілому, але й кожної особистості, здатної, в кінцевому рахунку, критично мислити та вибудовувати своє майбуття, свою культурну ідентичність.

Щодо поняття «культура» та «культурність». На рівні буденної свідомості з «культурою» асоціюється як пам'ятки мистецької культури, так і вишуканий смак, пристойна поведінка, відвідини театральних вистав і обізнаність зі світовою літературно-мистецькою спадщиною. Як наслідок, нерідко в літературі ми зустрічаємося із плутаниною, коли поняття «культура» заміщується іншим поняттям – «культурність». Зі філософсько-культурологічної точки зору наше індивідуальне долучення до духовного і називають «культурністю». Кожна культурна людина керується загально прийнятними для того суспільства у якому вона живе законами, нормами, традиціями, звичаями, які, у свою чергу, ґрунтуються на духовності та історичній спадщині свого народу. Відомо, що культура не передається генетично, біологічним шляхом. Культура твориться особистістю. Саме культура є основою соціалізації як процесу засвоєння людиною відповідної системи знань, норм, що у процесі виховання і дозволяють їй відчувати себе повноцінним членом суспільства.

Визначення культури. У сучасних наукових монографіях, словниках, науково-популярній літературі, автори яких зверталися до тлумачення слова «культура», за дослідженнями А.Моля на середину ХХ століття уже нараховувалося близько 250 її визначень. У цьому списку особливо виразними видаються такі з них:

– «успадковані сучасниками від попередніх поколінь людей винаходи, речі, технічні процеси, ідеї, звичаї, цінності» (Б. Маліновський);

– «загальний і прийнятний спосіб мислення» (К. Г. Юнг);

– «сукупність знакових систем» (Ю. Лотман, Б. Успенський);

– «поза біологічно вироблений спосіб діяльності людини»

(Є. С. Маркарян);

– «ген соціального життя» (В. С. Стьопін);

– «основний спосіб внутрішньої детермінації, що включає діяльність людини в контекст людського спілкування та орієнтується на певну систему соціально обумовлених смисложиттєвих цінностей» (В. А. Малахов).

Отже, неважко помітити, що в усіх вище наведених визначеннях поняття «культура» розглядається як явище соціального і об'єктивного характеру, а тому не зводиться до суб'єктивних вмінь, навичок та знань лише якоїсь конкретної людини. Одним із сучасних розгорнутих визначень культури може бути і таке:

Культура – це специфічний спосіб організації і результат творчої діяльності людини у суспільстві, що формується на основі ієрархічної системи загальноприйнятих для кожного конкретного суспільства цінностей (норм, зразків, образів, ідеалів, переконань та стандартів), які передаються від покоління до покоління не генетичним шляхом, а у процесі соціалізації.

Соціалізація – це набуття індивідом загальноприйнятих у конкретному суспільстві поведінкових зразків, норм та приписів.

Культура, як соціальний і духовний феномен, має свою структуру. Незалежно від типу етносу та структури самого суспільства, у якому проживає та чи інша спільнота, у культурі виділяємо дві складові: культурний ареал і культурний спадок. **Культурний ареал** – це географічний район розселення представників конкретного етносу. Географічний фактор суттєво впливає на формування менталітету, системи цінностей і на характер етнокультурного спадку. **Етнокультурним спадком** називають ту частину матеріальної та духовної культури народу, що була створена поколіннями його предків і, витримавши перевірку часом, залишилася цінною і актуальною для наступних поколінь. До культурного спадку традиційно відносять такі його елементи: традиції, звичаї, обряди, мову, фольклор, ідеали, символи, стандарти та норми. Сюди відносять і артефакти (пам'ятки народної архітектури, ужиткові предмети, вбрання тощо), як зразки творчої діяльності людини, у яких знаходить відбиток те особливе, що виділяє один етнос з поміж інших і робить його унікальним, неповторним. Саме культурний спадок є важливим фактором згуртованості нації та її консолідації у відстоюванні власних пріоритетів та інтересів.

Які ж функції виконує культура в українському суспільстві?

Найважливішою функцією культури в суспільстві є функція **соціалізації**, оскільки лише у процесі набуття людиною відповідних принципів, норм поведінки, стандартів, ідеалів та

соціальних орієнтирів вона стає повноцінним членом суспільства. Вже у сімейному колі дитина розмовляє мовою (або ж говіркою) своїх батьків, як представників відповідної соціальної групи.

Адаптивна функція (соціальна адаптація) – це не лише пристосування людини (соціальної групи) до тієї системи життєвих цінностей, які відповідають конкретному суспільству, але й перетворення людиною (соціальною групою) цього середовища з урахуванням тих потреб та цілей, які висувуються на часі.

Інформативна функція забезпечує етнічній спільноті можливість здійснювати обмін знаннями, навичками, вміннями, які не є однаковими як у середині одного покоління представників етнічної громади, так і між представниками різних поколінь. Фіксує у тих чи інших знакових системах (у давнину – в усних переказах, традиціях, звичаях, пізніше – у літературній мові, нотах, у «мові» мистецтва) соціальний досвід попередніх поколінь відповідної соціальної спільноти передається молодому поколінню. Забезпечення цього процесу покладається на ті механізми та засоби культури, які виявляють себе у **трансляційній функції**. Трансляція етнокультурного спадку здійснюється на двох рівнях: вертикально (соціальний досвід передається від попередніх поколінь до молодого покоління представників одного й того ж етносу), так і горизонтально (як обмін духовними цінностями між представниками різних культур, що співіснують у одному соціумі).

Комунікативна функція: за допомогою «мов», як різних знакових систем, здійснюється процес спілкування між представниками різних верств суспільства. Спілкування може бути як безпосереднім (пряме засвоєння надбань культури конкретною людиною у процесі соціалізації), так і опосередкованим (спілкування реалізується опосередковано через засвоєння культурної спадщини).

Регулятивна функція культури реалізується за допомогою певних норм, принципів і стандартів, засвоєння яких є необхідною вимогою для кожного представника соціальної групи з ціллю його успішної адаптації у суспільстві, громаді та регуляції взаємин людей у їх межах. Наприклад, в етнічних традиціях багатьох східних культур жінка уперед себе пропускає чоловіка, а у європейських навпаки – чоловік має шанобливо пропустити вперед жінку.

Пізнавальна або ж гносеологічна: культура – це самосвідомість соціальних груп населення, націй, народностей, класів, суспільства в цілому. Завдяки культурі соціальні спільноти

пізнають самі себе, свої суспільні потреби й інтереси, свої особливості та місце у світовій історії, формують своє ставлення до інших суспільних систем. **Світоглядна:** культура синтезує у цілісну і завершену форму систему чинників духовного світу особистості – пізнавальних, емоційно-чуттєвих, оцінювальних, вольових. Світогляд забезпечує органічну єдність елементів свідомості через сприйняття і розуміння світу в соціокультурному вимірі.

Отже, основним напрямком культурного впливу на людину є формування світогляду, завдяки якому людина включається у різні сфери соціокультурної регуляції та трансляції накопиченого людством досвіду.